

י'מועד – כל שהעידו בו שלושה ימים'

עיון בשיטות אביי ורבא בטעם רבי יהודה להעדאת שור¹

ראשי פרקים

- א. פתיחה
- ב. הצגת השיטות
 1. שיטת רב האי גאון
 2. שיטת רבנו חננאל
 3. שיטת רש"י
- ג. הקושיות על שיטות רב האי גאון ורש"י
- ד. הדרכים ליישוב שיטת רש"י
 1. שיטת התוספות
 2. שיטת המרומי שדה
 3. שיטת הפני יהושע
 4. שיטת הדברות משה
 5. הצעה נוספת
- ה. סיכום

א. פתיחה

המשנה בפרק שני של מסכת בבא קמא, מציגה את דעתו של רבי יהודה בעניין העדאת שור תם:

איזהו תם ואיזהו מועד?

מועד – כל שהעידו בו שלשה ימים,

ותם – משיחזור בו שלשה ימים, דברי ר' יהודה. (בבא קמא כג, ב)

לשיטת רבי יהודה, השור נהיה מועד אם נגח שלוש נגיחות בשלושה ימים. אם במשך שלושה ימים אחרים יצא השור, ראה שוורים ולא נגח² – הוא חוזר לתמותו.³

1. ברצוני להודות לרב צחי הרשקוביץ על עזרתו והכוונתו במהלך כתיבת החיבור.
2. על פי רש"י במקום: "משיחזור בו שלשה ימים – שרואה שוורים ואינו נוגח חוזר לתמותו".
3. ההעדאה היא הרבה יותר מורכבת וקיימים תנאים רבים להעדאת שור, אך אין זה המקום לפרטם.

התלמוד, ברצותו לבאר את טעמו של רבי יהודה לשיטתו בהעדאת שור, מביא את דעותיהם של אביו ורבא, הטוענים כי הוא לומד את שיטתו מהפסוק "או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשם ולא ישמרנו בעליו שלם שור תחת השור והמת יהיה לו" (שמות כא, לו).

מאי טעמא דרבי יהודה?

אמר אביו: 'תמול' – חד, 'מתמול' – תרי, 'שלשם' – תלתא, 'ולא ישמרנו בעליו' – אתאן לנגיחה רביעית.

רבא אמר: 'תמול' 'מתמול' – חד, 'שלשם' – תרי, 'ולא ישמרנו' – האידנא חייב.⁴

(בבא קמא כג, ב)

בדברי אביו אין מחלוקת, וכל הפרשנים מסכימים לשיטתו, טעמו של רבי יהודה לשלושת ימי ההעדאה הוא ש'מתמול שלשם' נדרש כשלושה ימים, שלאחריהם השור נהיה מועד. לאחר הנגיחה הרביעית השור המועד משלם כבר נזק שלם. אולם, בדברי רבא נחלקו המפרשים לשלוש שיטות עיקריות.

ב. הצגת השיטות

1. שיטת רב הא"א גאון⁵

דברי רב הא"א גאון אינם מצויים בידינו במפורש, אך באוצר הגאונים מובאת שיטתו על ידי אחד הגאונים.

קא פריש רבנו הא"א דרבא קסבר בתרתי זימני האוי מועד, ובנגיחה שלישית מיחייב, ואמרינן דהלכתא הכין. (אוצר הגאונים לבבא קמא – התשובות, עמ' 26)

4. במדרשי ההלכה מופיע לימוד מפסוק זה, הדורש את המילים "מתמול שלשם" באופן הדומה לאביו, אך לא זהה לו. "מתמול שלשם" – יום ואמש ושלפניו (מכילתא דרבי ישמעאל משפטים, מסכתא דנזיקין, משפטים, פרשה ו, וכן: "תמול" – הרי שנים, 'שלשם' – הרי שלשה. מלמד שאין נעשה מועד עד שיעידו בו שלשה ימים זה אחר זה) (מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי, פרק כא). המכילתא דרבי ישמעאל זהה לדעת אביו בכמות הימים הנדרשים מהביתוי 'מתמול שלשם', אך לא מייחסת את הדרשה לרבי יהודה. המכילתא דרשב"י גם היא לא מתייחסת לרבי יהודה, ואף קיים שוני נוסף בינה לבין אביו, שכן היא לא דורשת את האות מ"ם של 'מתמול'. מנגד, הספרי מביא את לימודו של רבי יהודה לגבי רוצח: "מתמול שלשם" – רבי יהודה אומר 'תמול' – שנים, 'שלשם' – שלשה" (ספרי דברים, פסקה קפא). הספרי מייחס אמנם דרשה זו לרבי יהודה, אך לגבי רוצח, ולא לגבי שור מועד. יש לשים לב שגם בספרי לא נדרשת האות מ"ם של 'מתמול'. הנצי"ב מוולוז'ין, בביאורו לספרי "עמק הנצי"ב", מסביר את הפער בין הספרי לרבא בכך שדרשת רבא היא דרשת רבי יהודה לשור מועד, ואילו מה שכתוב בשם רבי יהודה בספרי אינו אלא אסמכתא, שכן משור מועד לומד רבי יהודה לגבי רוצח. ה"תולדות אדם" אומר בפירושו על הספרי כי "היא סייעתא לשיטות אביו". עוד ניתן להניח מהפער בין מדרשי ההלכה לאביו ורבא שמדרשי ההלכה לא נתפשטו בכלל בבבל, ודרשות אלו כלל לא הגיעו לידי אביו ורבא.

5. רב הא"א בן רב שרירא גאון נולד בפומבדיתא בשנת ד'תרצ"ט [939] ונפטר שם בשנת ד'תשצ"ח [1038]. ירש את כסא אביו כגאון פומבדיתא, ונחשב לחותם תקופת הגאונים; בספרים רבים 'גאון' סתם הכוונה דווקא לרב הא"א, ועליו נאמר 'אחרון הגאונים בזמן וראשונים במעלה'. היה חתנו של גאון סורא, רב שמואל בן חופני. בישיבתו של רב הא"א למדו תלמידים מכל העולם היהודי, וגדולי ישראל מכל הארצות פנו אליו בשאלותיהם, והושפעו רבות מפסקיו והנהגותיו. חלק ניכר מתשובות הגאונים שבידינו נכתבו על-ידו, חלקן במשותף עם אביו רב שרירא כאשר שימש כדיין ראשי בבית דינו. עד ימיו האחרונים לימד, פסק, השיב והנהיג. כתב ספרי פסק רבים על נושאים הלכתיים שונים, שרק חלקם הגיע לידינו. מהספרים שבידינו כיום: 'משפטי שבועות', 'ספר השטרות'.

רב האיי גאון סובר, שלדעת רבא בשני הימים הראשונים שהשור נגח הוא נהיה מועד, ובנגיחה השלישית הוא מתחייב לשלם נזק שלם, והוא אף פוסק כך להלכה. מכאן, שלפי רב האיי גאון קיימת מחלוקת כפולה בין אב"י לרבא. המחלוקת הראשונה היא בשאלה אם השור נקרא מועד לאחר הנגיחה השנייה או לאחר הנגיחה השלישית. המחלוקת השנייה נוגעת לשאלה אם תשלום נזק שלם הוא החל מנגיחה שלישית או רביעית.

2. שיטת רבנו חננאל⁶

ואמרין מאי טעמא? אמר אב"י: 'תמול' – חד, 'מתמול' – תרי. כלומר אילו היה כתיב 'תמול' – אינו אלא יום אחד. השתא, דשינה קרא וכתב 'מתמול' – תרי יומי נינהו. 'שלשם' – תלתא, 'ולא ישמרנו' ונגח רביעית, נעשה מועד ומשלם נזק שלם. רבא אמר: לא שנא כתיב 'תמול' ולא שנא כתיב 'מתמול', תרויהו חדא יומא משמע. 'שלשם' – תרי, 'ולא ישמרנו' אלא נגח עוד יום שלישי – מכאן ולהבא נעשה מועד, וכל מה שיגח שלם ישלם שור תחת השור. ולדברי הכל נגיחה רביעית נזק שלם. ואב"י ורבא בקראי פליגי ולא בעיקר הנגיחות. (אוצר הגאונים לבבא קמא, פירוש רבנו חננאל, עמ' 29)

לדברי רבנו חננאל, אין כאן מחלוקת הלכתית, כי אם מחלוקת פרשנית העוסקת בדרך לימודו של רבי יהודה מהפסוקים. אב"י סובר כי מהמילים 'מתמול שלשם' לומד רבי יהודה את שלוש הנגיחות, ואילו רבא סובר כי מהמילים 'מתמול שלשם' לומד רבי יהודה רק שתי נגיחות, והנגיחה השלישית, ההופכת את השור למועד, נלמדת מהמילים 'ולא ישמרנו'.⁷ בדרך זו הלך כנראה גם הר"ף, שהרי מכך שלא הביא מחלוקת זו להלכה – ניתן ללמוד שסובר שאין בין אב"י ורבא אלא דרישת הפסוק.

3. שיטת רש"י

אתאן לנגיחה רביעית – שאם לא שמרו, ונגח נגיחה רביעית – משלם מעלייה נזק שלם. אבל אשלישית, פלגא נזקא הוא דמשלם. **ולא ישמרנו האידנא** – בנגיחה שלישית, חייב עליה נזק שלם. (רש"י, בבא קמא כג, ב)

בדומה לרב האיי גאון, גם רש"י מפרש את מחלוקתם של אב"י ורבא כמחלוקת הלכתית. לפי אב"י, בעל השור משלם נזק שלם החל מנגיחה רביעית, ולפי רבא החל מנגיחה שלישית. שאלת העדאתו של התם יכולה להתפרש בדברי רש"י בשני אופנים. האחד, כרב האיי גאון, שגם בזה חלוקים אב"י ורבא, כאשר לדעת אב"י השור מועד בנגיחה שלישית, ולדעת רבא השור מועד כבר בנגיחה שנייה.⁸ האופן השני בהבנת דברי רש"י מבואר על ידי הרשב"א:

6. רבנו חננאל בן רבנו חושיאל, ראשון הראשונים, נולד בצפון אפריקה בשנת ד'תש"מ [980] ונפטר בשנת ד'תת"י [1050]. כיהן כראש ישיבת קירואן, והיה ראשון לפרש את התלמוד הבבלי בצורה שיטתית ורצופה. היה מתלמידיו של רב האיי גאון, ותורתו היא אחד הצינורות העיקריים שאיפשרו את מעבר מרכז התורה ממזרח למערב. לרבינו חננאל היו תלמידים חשובים וביניהם הר"ף ורבינו נתן בעל הערוך.

7. בשיטה זו מחזיקים גם בעלי התוספות, הרשב"א, האור זרוע, המאירי, הים של שלמה והנחלת דוד.

8. כך הבין רבינו אליעזר נחום בפירושו "מדרש אליעזר" על המכילתא.

יש מי שפירש דנגיחה שלישית איכא בינייהו, דלאבוי עד דנגח נגיחה רביעית לא משלם, ולרבא בנגיחה שלישית נעשה מועד, והעדאתו וחיובו באין לו כאחד⁹, ובשלישית משלם נזק שלם. (חידושי הרשב"א על בבא קמא, הוצאת מוסד הרב קוק, עמ' קלב).

הרשב"א מבין את שיטת רש"י כך שאבוי ורבא לא נחלקו אלא בנגיחה שעליה מתחייב בעל השור נזק שלם. לפי אבוי היא הנגיחה הרביעית, ולפי רבא היא השלישית. לדעת שניהם השור מועד בנגיחה שלישית, כאשר לרבא העדאת השור וחיוב הבעלים בתשלום נזק שלם באים כאחד בנגיחה השלישית.¹⁰ בחיבור זה, נתייחס לרש"י על פי הבנת הרשב"א, מתוך רצון להקיף בנוחיות את כל השיטות.

נעיר, כי לכאורה נראה כי שיטת רש"י ושיטת רב האיי גאון זהות לחלוטין, שהרי מה בכך אם שור מועד לאחר שתי נגיחות או שלוש, כל עוד אופן התשלום זהה? על כן, נביא מספר נפקא מינות בין השיטות.

1. "שור שקשרו בעליו במוסרה ונעל בפניו כראוי ויצא והזיק. אם תם הוא – משלם חצי נזק, ואם היה מועד – פטור" (משנה תורה לרמב"ם, הלכות נזיקי ממון ז, א). לאחר שתי נגיחות, רש"י יחייב שמירה מעולה על השור, שהרי הוא עדיין תם, ולכן על נגיחה זו יתחייב בעל השור נזק שלם¹¹. רב האיי גאון יפטור את בעל השור לגמרי, שכן השור מועד, ושמרו כראוי למועד.
2. "ראה שור היום ונגחו, ולמחר ראה שור ולא נגחו, וביום השלישי ראה שור ונגחו, וברביעי ראה שור ולא נגחו, ובחמישי ראה שור ונגחו, ובששי ראה שור ולא נגחו, נעשה מועד לסירוגין לשוורים, וכן כל כיוצא בזה" (משנה תורה לרמב"ם, הלכות נזיקי ממון ו, ט). במקרה שנגח ביום ראשון, לא נגח ביום שני, נגח ביום שלישי, ולא נגח ביום רביעי – לרב האיי גאון כבר נעשה מועד, ולכן אם יגח ביום שישי ישלם נזק שלם. לרש"י השור עוד לא נעשה מועד, ולכן אם לא יגח ביום חמישי יקטע הרצף, וביום שישי ישלם חצי נזק.
3. "שאלו בחזקת תם ונמצא מועד. אם ידע השואל שהוא נגחן – הבעלים משלמים חצי נזק... והשואל משלם חצי נזק... ואם לא ידע השואל שהוא נגחן – אין השואל חייב כלום, והבעלים משלמים נזק שלם (משנה תורה לרמב"ם, הלכות נזיקי ממון ד, ח). אם השור נגח שתי נגיחות לפני שהגיע לידי השואל, לרב האיי גאון יכול להיות מקרה של "שאלו בחזקת תם ונמצא מועד", אך לרש"י הוא עדיין תם.

עד עתה, ראינו שלוש שיטות להבנת מחלוקתם של אבוי ורבא. האחת, של רב האיי גאון, שהם נחלקו בהלכה. לדעת אבוי השור מועד בנגיחה שלישית ומשלם נזק שלם בנגיחה רביעית, ולדעת רבא, מועד השור בנגיחה שניה ומשלם נזק שלם בנגיחה שלישית. רב האיי פוסק להלכה את שיטת רבא. השניה, של רבנו חננאל, שהם נחלקו בדרך הדרישה של רבי יהודה את הפסוק, ולדעת שניהם בנגיחה שלישית נהיה השור מועד, ובנגיחה רביעית משלם נזק שלם.

9. ההדגשה שלי.

10. בעלי התוספות, הרא"ש (כפי שמופיע בשיטה מקובצת) והרב משה פיינשטיין ב"דברות משה" הבינו את רש"י כפי שהרשב"א הבין אותו.

11. ולא חצי נזק כמו שכתב הרמב"ם, מפני שזוהי נגיחה מיוחדת ברש"י – בתחילתה השור תם, אך משלם עליה נזק שלם.

השיטה השלישית היא של רש"י, הסובר כי לדעת אב"י מועד בנגיחה שלישית ומשלם נזק שלם בנגיחה רביעית, ולדעת רבא העדאתו וחיובו נזק שלם באים כאחד בנגיחה השלישית.¹²

ג. הקושיות על שיטת רב האי גאון ורש"י

בהמשך פרושו של רבנו חננאל, הוא מביא ארבע קושיות נגד שיטתו של רב האי גאון (את שיטת רש"י לא יכל הר"ח לסתור, שהרי קדם לו), כאשר שלוש מהקושיות קשות גם לשיטת רש"י, ואף ראשונים אחרים מקשים כך נגד רש"י. קיימת קושיה נוספת על שיטת רב האי גאון, אותה לא מצאנו באף אחד מהראשונים. נציג את הקושיות:

קושיה ראשונה

דבהדיא קתני כל שהעידו בו ג' ימים. (אוצר הגאונים לבבא קמא, עמ' 29)

הר"ח טוען כנגד רב האי גאון, שפסק להלכה את שיטתו בדעת רבא שבנגיחה השלישית כבר מתחייב בעל השור בנזק שלם אחרי שהועד לאחר שתי נגיחות בלבד, שלא יתכנו דבריו, שכן בפירוש שנינו במשנה שלושה ימים ולא יתכן שרבא, המפרש את רבי יהודה, יפרשו בניגוד מוחלט לדבריו.

קושיה שניה¹³

ועוד הלא תראה בתחלת חזקת הבתים (כח.), דמותיב כמתמיה בדבר ברור 'אי מה שור המועד עד נגיחה רביעית לא מיחייב, הכא נמי עד שנה רביעית לא קמת ברשותיה'. ופריק 'הכי השתא? התם, מכי נגח ג' נגיחות הוה ליה מועד. ואידך, כי לא נגח מאי משלם? הכא כיון דאכלה ג' שנים קמה ליה ברשותיה'.
(אוצר הגאונים לבבא קמא, עמ' 29)

לצורך הבנת הקושיה, נפנה לסוגיה ממנה מביא הר"ח את ראייתו:

12. למעשה ישנה שיטה נוספת של הר"ר עזריאל המובאת בתוספות ד"ה 'ולא ישמרנו', הדומה לשיטת הר"ח, אך הוא מוסיף שקיימת נפקא מינה בין אב"י ורבא. לדעת אב"י אם נגח ביום שהועד, לא משלם נזק שלם, אלא רק ביום לאחר מכן. לעומת זאת לדעת רבא, כבר ביום ההעדאה יתחייב בעל השור נזק שלם על נגיחה רביעית. זה לשון התוספות: "והר"ר עזריאל פירש דאיכא בינייהו דלאב"י, דדריש 'לא ישמרנו' לנגיחה ד', לא משלם נזק שלם עד יום ד'. דלא ישמרנו' הוי יום ד' דומיא ד'תמול שלשום'. אבל לרבא, דלא כתיב נגיחה ד', אפילו נגח ד' בג' – חייב" (תוספות, בבא קמא כד, ב, ד"ה ולא ישמרנו). גם הים של שלמה (סימן כז) פירש כך את המחלוקת. שיטה זו לא דנה ישירות בהבנת המחלוקת בין אב"י לרבא, אלא מביאה נפקא מינה צדדית למחלוקת, ולכן לא הבאנו אותה בגוף המאמר.

13. בעלי התוספות, הרשב"א, האור זרוע והים של שלמה גם הקשו על רש"י מאותה סוגיה.

אמר ר' יוחנן: שמעתי מהולכי אושא שהיו אומרים: מנין לחזקה ג' שנים? משור המועד.

מה שור המועד כיון שנגח ג' נגיחות – נפק ליה מחזקת תם וקם ליה בחזקת מועד, הכא נמי כיון דאכלה תלת שנים – נפק לה מרשות מוכר, וקיימא לה ברשות לוקח. אי מה שור המועד עד נגיחה רביעית לא מחייב, הכא נמי עד שנה רביעית לא קיימא ברשותיה!

הכי השתא? התם, מכי נגח שלש נגיחות הוי מועד. ואידך, כי לא נגח מאי לשלם? הכא כיון דאכלה תלת שנים קיימא לה ברשותיה. (בבא בתרא כח, א-ב)

התלמוד מביא את רבי יוחנן שאומר בשם הולכי אושא, שלומדים את חזקת הקרקע בשלוש שנים משור המועד. ומסביר התלמוד, שכשם ששור הנוגח שלוש נגיחות יוצא מחזקת תם ועובר לחזקת מועד, כך אם אדם אוכל שלוש שנים משדה – היא יוצאת מחזקת הבעלים הקודמים, ועוברת לחזקתו. התלמוד מקשה על המימרה וטוען שאם משור המועד לומדים חזקה, אנו צריכים להגיע למסקנה שחזקה היא ארבע שנים. שכן כשם ששור משלם נזק שלם רק לאחר ארבע נגיחות, כך גם חזקה – תיחשב העברת הרשות בשדה רק לאחר ארבע שנים. על כך משיב התלמוד, שחייב השור מהנגיחה הרביעית נובע מכך שאין על מה לחייבו קודם לכן, אף שהוא מועד החל מהנגיחה השלישית. מסוגיה זו, אנו מסיקים שתי מסקנות לענייננו. הראשונה היא שהעדאתו של השור היא לאחר שלוש נגיחות, והשניה היא שבעל השור מתחייב בנזק שלם רק מהנגיחה רביעית. שני לקחים אלו קשים לרב האיי גאון. גם על שיטת רש"י קשה מסוגיה זו, שכן להלכה נפסק שהשור המועד מתחייב בנזק שלם מהנגיחה הרביעית, ואילו רש"י סובר שלדעת רבא ישלם נזק שלם כבר מהנגיחה השלישית. ומאחר שדעת רבי יהודה נפסקה להלכה¹⁴, ובמחלוקת אביי ורבא – הלכה כרבא, עולה שלא כרש"י!

קושיה שלישית¹⁵

ועוד שנינו משנה שלימה (מא.) 'שור שנגח את האדם ומת: מועד – משלם את הכופר, ותם – פטור מן הכופר. וזה וזה חייבין מיתה.' ואקשינן בגמרא: 'וכי מאחר דמתם קטלינן ליה, מועד דקטל היכי משכחת לה?' ופרש רבה פירוש ודחאו רב אשי, ופירש הוא כגון שסיכן ג' בני אדם. רב זביד אמר: כגון ג' בהמות ומועד לבהמה הוי מועד לאדם. הרי בפירוש דבתלתא זימני תם הוא ונעשה מועד, ואם הרג – יהרג, וזהו המועד שנסקל ומשלם הכופר ובטעמא חדא אזדו הני. ורב שימי בר אשי¹⁶ וריש לקיש ורב פפא ורב אחא בריה דרב איקא כולוהו סבירא להו דבתלתא זמני תם הוא. (אוצר הגאונים לבבא קמא, עמ' 29)

נפנה לסוגיה המדוברת:

14. "אמר רב נחמן אמר רב אדא בר אהבה: הלכה כרבי יהודה במועד, שהרי רבי יוסי מודה לו". (בבא קמא כד, ב)
15. התוספות ד"ה 'ולא ישמרנו' הקשו גם הם על רש"י קושיה זו.
16. בדפוס שלנו מוזכר רב שימי ולא רב שימי בר אשי. כנראה שגירסת הר"ח היתה רב שימי בר אשי, כפי שמופיע ברוב כתבי היד. מה גם שלפי חנוך אלבק (מבוא לתלמודים, עמ' 421) רב שימי סתם הוא רב שימי בר אשי.

שור שנגח את האדם ומת, מועד – משלם כופר...
 וכי מאחר דמתם קטלינן ליה, מועד היכי משכחת לה?
אמר רבה: הכא במאי עסקינן – כגון שאמדוהו לשלשה בני אדם.
רב אשי אמר: אומדנא לאו כלום הוא, אלא הכא במאי עסקינן – כגון שסיכן לשלשה בני אדם.
רב זביד אמר: כגון שהרג שלשה בהמות...
אמר רב שימי: כגון שהרג שלשה עובדי כוכבים...
אמר רבי שמעון בן לקיש: כגון שהרג שלשה בני אדם טרפה...
אמר רב פפא: דקטל וערק לאגמא, דקטל וערק לאגמא.
רב אחא בריה דרב איקא אמר: כגון שהוזמו זוממי זוממין...
רבינא אמר: במכירין את בעל השור ואין מכירין את השור. (בבא קמא מא, א)

במשנה נאמר כי שור שנגח למוות אדם, אם מועד הוא – משלם כופר. שואל התלמוד, כיצד תיתכן אפשרות של שור המועד לאדם, אם כבר כשנגח אדם פעם ראשונה והרגו – סוקלים אותו. התלמוד מביא שמונה אוקימתות של אמוראים, שמכולן, למעט זו של רבינא, נובע כי בנגיחה שלישית נעשה מועד,¹⁷ ומכאן הקושיה על רב האי גאון. מהאוקימתות של רבה, רב זביד, רב שימי וריש לקיש נובע בהכרח כי רק מנגיחה רביעית משלם נזק שלם – וזוהי קושיה על רש"י.

קושיה רביעית¹⁸

ותוב גרסינן בפרק הבא על יבמתו: 'וסתות ושור המועד הלכתא כרשב"ג' דאמר בהדיה לשלישי תנשא לרביעי לא תנשא. (אוצר הגאונים לבבא קמא, עמ' 29)

נפנה לסוגיה עליה מדבר הר"ח:

ניסת לראשון – ומת, לשני – ומת: לשלישי לא תנשא, דברי רבי.
 רבן שמעון בן גמליאל אומר: לשלישי – תנשא, לרביעי – לא תנשא...
 אמר ליה רב יוסף בריה דרבא לרבא, בעי מיניה מרב יוסף: הלכה כרבי? ואמר ליה: אין.
 הלכה כרבן שמעון בן גמליאל? ואמר ליה: אין. אחוכי אחיך בי!
 אמר ליה: לא, סתמי היא, ופשיט לך: נישואין ומלקיות – כרבי, וסתות ושור המועד – כרבן שמעון בן גמליאל. (יבמות סד, ב)

אישה הנישאת ומת בעלה, אחיו מייבם. אם גם הוא מת, אומר רבי יהודה הנשיא שלבן השלישי מאותה משפחה לא תנשא, שהרי חזקה שיש איזשהו פגם באשה שהורג את האחים. לפי רבן שמעון בן גמליאל היא תנשא לשלישי, אך לא לרביעי. מכאן, שלפי רבי יהודה הנשיא, הפעם השלישית היא זו שבה משתנה הדין, ולפי רבן שמעון בן גמליאל – הפעם הרביעית.

17. למעשה, מהאוקימתא של רב פפא כלל לא נובע שהוא מועד בנגיחה שלישית, אך כך טוען הר"ח שמוכח מדבריו. יתכן שגרס 'קטל וערק' שלוש פעמים, אך לא מצאנו נוסחה כזו באף אחד מכתבי היד.

18. המאירי גם הוא הקשה קושיה זו על רב האי גאון (הוא מייחס את הדעה ל'ויש פוסקים', שכנראה הכוונה לרב האי גאון).

וכך הסביר רבא לבנו את דברי רב יוסף, שבנישואין ומלקיות הלכה כרבי, שהדין משתנה בפעם השלישית, אך בוסתות ובשור מועד – הדין משתנה בפעם הרביעית כרבן שמעון בן גמליאל. מכאן אנו רואים שלדעת רבא עצמו ההלכה בשור מועד היא, שדין העדאת השור חל מהפעם הרביעית, כלומר משלם נזק שלם לאחר הנגיחה הרביעית, ולכן לא יתכנו דברי רב האיי גאון ורש"י שרבא סובר שלאחר נגיחה שלישית משלם נזק שלם.

קושיה חמישית

אמר רבא: שמע קול שופר ונגח, קול שופר ונגח, קול שופר ונגח – נעשה מועד לשופרות. (בבא קמא לז, ב)
מכאן מוכח בפירוש שלדעת רבא עצמו, נחוצות שלוש נגיחות להעדאת שור, ולא שתיים כרב האיי גאון. תמיהה גדולה היא בעינינו מפני מה לא הקשו ראשונים נוספים קושיה זו.¹⁹

רבנו חננאל הביא ארבע קושיות נגד שיטתו של רב האיי גאון, ששלוש מהן תקפות גם לגבי רש"י. קושיה ראשונה, שמשתנה אומרת בפירוש שלושה ימים ולא שניים, דבר הקשה על רב האיי גאון בלבד. קושיה שניה, שסתם התלמוד בבבא בתרא מניח ששור מועד בנגיחה שלישית ומשלם נזק שלם ברביעית. קושיה שלישית, מבבא קמא, שרוב האמוראים מסכימים שבנגיחה שלישית השור מועד, ומארבעה מהם מוכרח משלם בנגיחה רביעית נזק שלם. קושיה רביעית, שרבא עצמו במסכת יבמות פסק הלכה שלאחר הנגיחה הרביעית משלם בעל השור נזק שלם. קושיה חמישית שהובאה המקשה על רב האיי גאון, אשר אינה נמצאת בראשונים, שישנה מימרה מפורשת של רבא שבה הוא מתאר סוג מסוים של העדאה על ידי שלוש נגיחות.²⁰

ד. הדרכים ליישוב שיטת רש"י

מבחינת פשט דברי רבא, הנוחה ביותר היא שיטתו של רש"י. שכן רבנו חננאל דוחק את דברי רבא בדבריו "ולא ישמרנו" אלא נגח עוד יום שלישי – מכאן ולהבא נעשה מועד, כאשר רבא אמר: "ולא ישמרנו" – האידנא חייב, כלומר עכשיו, בנגיחה זו הוא חייב נזק שלם, ולא מכאן ולהבא כדברי הר"ח. ברם, הר"ח צריך היה לדחוק את פשט דברי רבא כדי שישתדר עם סוגיות אחרות, והוסיף לרבא מילים שלא אמרן – מכאן ולהבא – כדי לסדר את דבריו עם ההבנה הרצויה. מנגד, רש"י לא נדחק בפירוש דברי רבא, ומפרשם כפי שנראה מהם במבט ראשון. דא עקא, קיימת סתירה בין שיטת רש"י לפשט הסוגיה בבבא בתרא, ומדברי האמוראים בפרק רביעי. אשר על כן, שומה עלינו ליישב את שיטת רש"י עם הקושיות עליו. יש לציין, כי רבנו חננאל לא הוציא את דברי רבא לגמרי מפשטם, ופרושו קביל מילולית, אך אין ספק שפירוש רש"י מתאים הרבה יותר לפשט דברי רבא.

19. יתכן והסיבה שהראשונים התעלמו מקושיה זו היא שעמדה מולם נוסחה אחרת, שכן בכתב יד מדריד כתוב 'רבה', ובכתב יד ותיקן כתוב 'רב', אך מכל מקום רוב כתבי היד גורסים 'רבא'.

19. מדרשת המכילתא דרבי ישמעאל: "מתמול שלשם" – יום ואמש ושלפניו" (מכילתא דרבי ישמעאל משפטים, מסכתא דנזיקין, משפטים, פרשה י), הקשה רבינו אליעזר נחום, בפירושו על המכילתא "מדרש אליעזר", על רש"י: "וקשה, דבמכילתין משמע בהדיא דלא כרבא דאנגיחה שלישית לא מיחייב". לשיטתנו, קושיה זו היא על רב האיי גאון ולא על רש"י. עוד על התייחסות מדרשי ההלכה לסוגיה ראה הערה 4.

את שיטת רב האיי גאון אף ראשון או אחרון שידנו הגיעה אליהם לא ניסה ליישב, ואף בחיבור זה לא נפנינו ליישבה. הר"ח כתב כי זוהי טעות שנכתבה אגב השטף.²¹ על כן, נפנה כעת לנסיגות ליישוב שיטת רש"י.

1. שיטת התוספות

ורש"י עצמו חזר בו... ופירש דמשמעות דורשין איכא ביניהו.
(תוספות, בבא קמא כג, ב)

בעלי התוספות לא עוסקים בנסיון ליישב את שיטת רש"י, אך הם מעידים כי דרך התמודדותו של רש"י עם הסוגיה בבבא בתרא, היתה חזרה בו מדבריו ומעבר לפרש כשיטת רבנו חננאל.²² למרות עדותם של בעלי התוספות, קיים צורך להבין מה עלה בדעתו של רש"י מתחילה לפרש בצורה כזו. ובשפתו של הרב משה פיינשטיין:
אבל על כל פנים צריך להבין איך היה סבור מתחלה, שלא היה איכפת ליה לאוקמי דלא כרבא.
(ספר דברות משה, בבא קמא, חלק א', עמ' 111)

על כן נציע ארבע הצעות נוספות ליישוב שיטת רש"י.

2. שיטת המרומי שדה – הנצי"ב מוולוז'ין²³

נראה ליישב פירוש רש"י, דאף על גב שחייב נזק שלם בנגיחה שלישית, מכל מקום אינו מועד לשלם על פי עצמו, כי עדיין לא אתחזק ומשומר הוא ואינו אלא קנסא... ומעתה נחא שפיר סוגיא דבבא בתרא דף כ"ח א', 'אי מה שור המועד עד נגיחה רביעית לא מיחייב', פירוש לא אתחזק שיתחייב על פי עצמו... והתוספות בדף מ"א א' ד"ה 'כגון', הוכיחו דלא כרש"י מסוגיא דשם. ובעניי לא קשה מידי כמבואר שם בסיעתא דשמיא, ואדרבה מדקאמר גבי קטל וערק לאגמא שתי פעמים משמע כפירוש רש"י.
(מרומי שדה, בבא קמא, עמ' כא)

בעל מרומי שדה טוען כי כאשר רש"י מסביר את רבא, שבפעם שלישית משלם נזק שלם, כוונתו היא לנזק שלם שאותו הוא לא משלם על פי עצמו, כלומר קנס, ורק בנגיחה רביעית משלם נזק שלם על פי עצמו – כלומר ממון. וכאשר שואל התלמוד בבבא בתרא "מה שור המועד עד נגיחה רביעית לא מיחייב", כוונתו היא מה שור המועד עד נגיחה רביעית לא מתחייב לשלם נזק שלם על פי עצמו. אולם, נזק שלם שלא משתלם על פי עצמו – מתחייב בו כבר בנגיחה שלישית.

21. בלשון רבנו חננאל: "שראינו במקצת פירוש רבותינו הגאונים שאמרו כי בנגיחה השלישית משלם נזק שלם וכמדומה עבר אגב שיטפא" (אוצר הגאונים לבבא קמא, עמ' 29).

22. תוספות רבנו פרץ מעיד שרש"י כתב בתשובותיו כשיטת הר"ח. הבעיה בדברי התוספות היא שאיננו יודעים מנין הסיקו שרש"י חזר בו. יתכן שהם הסיקו מפירוש כללי או תשובה הלכתית, שהוא סובר כשיטתם אך הוא לא אמר בפירוש שמשמעות דורשין איכא ביניהו. ישנה דרך אחרת לפרש את הסתירה בין כתביו שלא כחזרה – כפי שיבואר בהמשך החבור.

23. רבי נפתלי צבי יהודה ברלין, הידוע בכינויו הנצי"ב מוולוז'ין, נולד בעיר מיר, רוסיה, בשנת ה'תקע"ז (1817) ונפטר בורשה, פולין, בשנת ה'תרנ"ג (1893). שמו התפרסם בעיקר כראש ישיבת וולוז'ין שברוסיה, אם הישיבות של העת החדשה. הוא טיפל אישית בתלמידיו הרבים, ובזמנו מנתה הישיבה למעלה מ-400 תלמידים. הוא כתב ספר פירושים לש"ס בשם מרומי שדה; חיבור העמק שאלה על ספר השאלות של רב אחאי גאון; פירוש העמק דבר לתורה, ועוד. תשובותיו נתפרסמו בספרו משיב דבר. הנצי"ב אף סייע באופן פעיל לתנועת חובבי ציון, אשר עסקה בעלייה וביישוב ארץ ישראל השוממה.

משלוש סיבות דבריו קשים לנו. האחת, שהסבר זה לא כתוב בדברי רש"י כלל, ואם לרש"י היה חילוק בין תשלום קנס לממון – היה ראוי שיכתוב זאת במפורש! השניה, שהסבר הסוגיה בבבא בתרא הוא דחוק עד כדי כך שהיה צורך להוסיף אופי נוסף לתשלום בשור מועד, צורת תשלום שלא הוזכרה בשום מקום בש"ס. הקושי השלישי הוא שבאור זה ברש"י סותר לכאורה את שיטת רש"י עצמו בהגדרת המושג קנס. שכן, כך מבאר רש"י את מושג הקנס בתחילת המסכת:

דכל המשלם יותר על מה שהזיק, כגון כפל ותשלומי ארבעה וחמשה, קרי קנס כדלקמן בהך פירקין. וכגון כל דבר קצוב האמור בתורה, כגון חמשים של אונס ומפתה ומאה של מוציא שם רע, כולהו הוי קנסא. אבל מידי אחרינא – ממונא. (רש"י, בבא קמא ה.)

מכאן שנזק שלם לעולם לא יוכל להיות קנס על פי רש"י – שכן הוא עצמו מגדיר קנס כתשלום המרובה מן ההזיק, או כסכום קצוב – וכל השאר הוא ממון (למעט חצי נזק שבמקומות רבים אחרים רש"י מעיד כי הוא קנס), כולל נזק שלם. את הבעיה האחרונה עם שיטת המרומי שדה ניתן לישב בכך שתשלום נזק שלם על הנגיחה השלישית לא נקרא "מה שהזיק", שהרי שורו בחזקת שימור, וכל מה שהוא משלם נקרא "יותר על מה שהזיק", מפני שמצד הדין לא מתחייב כלל.²⁴

על הסוגיה מדף מא כותב הנצי"ב כי יישוב בפירושו בסוגיה ההיא, אך לא זכינו למצוא פירוש כזה. בסוף דבריו הוא מוסיף שמדברי רב פפא נראה כי חיוב נזק שלם הוא כבר מנגיחה שלישית, שכן אמר פעמיים "קטל וערק לאגמא", ומכאן המסקנה שבנגיחה השלישית ישלם נזק שלם. אך אין זה מוכרח כלל, שכן סביר להניח שאמר בלשון קצרה, ואין כאן ראיה.²⁵ לקושיה מיבמות, שרבא אומר כי לאחר נגיחה רביעית משלם נזק שלם, הוא לא מתייחס.

3. שיטת הפני יהושע – רבי יעקב יהושע מקראקא²⁶

ולפי זה הך סוגיא דפרק חזקת הבתים לא תיקשי. דהתם בלאו הכי לא מתוקמא אליבא דרבי יהודה. דאיהו אית ליה טעמא אחרינא בחזקה דשלוש שנים כרבי יהודה – שיודיעו שנה וילך שנה כו'. אלא על כרחך דכרבי יוסי איירי דלית ליה חזרה דג' ימים, או כרבי מאיר. (פני יהושע על מסכת בבא קמא, דף כג, ד"ה ולא ישמרנו)

הפני יהושע מסביר כי לא ניתן להקשות מהסוגיה בבבא בתרא, מפני שרבא מסביר את דעת רבי יהודה, ואילו הסוגיה שם היא כשיטת רבי מאיר. רבי יהודה לא לומד חזקה משור מועד אלא מטעם אחר, ואילו הסוגיה הנ"ל לומדת משור מועד. אם כן, כאשר נאמר בסוגיה שנזק שלם החל מנגיחה רביעית, הרי זה לדעת רבי מאיר. אך לדעת רבי יהודה משלם נזק שלם כבר בנגיחה שלישית.

21. תודה לערן רוט שהסב את תשומת לבי לעניין.

25. למרות שנסתפקו בנכונות דבריו בשלב זה של המאמר, נחזור לדעה זו בהמשך ונראה כי יש לה מקום.

26. רבי יעקב יהושע, נולד בשנת ה'תמ"א [1681] בעיר קראקא במדינת גליציה המערבית, ונפטר בשנת ה'תקט"ז [1756]. כתב ספר פירושים לש"ס בשם "פני יהושע".

לכן, רש"י יכול להסביר את רבא, וממילא את רבי יהודה, שבנגיחה שלישית משלם נזק שלם, ואין קושי מהסוגיה בבבא בתרא.

החסרון בשיטתו הוא שמכך שהוא מעמיד את הסוגיה לשיטת רבי מאיר – הסוגיה נדחית מן ההלכה. היתרון הוא, כמובן, שכך מתיישבת שיטת רש"י. על הקושי מיבמות, עול הקושי לעיל מדף מא, שכל האמוראים המובאים בסוגיה סוברים שמשלם נזק שלם לאחר נגיחה רביעית, הוא לא עונה, מפני שהוא מתייחס לקושיות התוספות על רש"י, והתוספות לא הקשו קושיות אלו.

4. שיטת הדברות משה – הרב משה פיינשטיין²⁷

וצריך לומר כדבארתי... דחויב כופר הוא על חטא האדם שלא שמרו כשהוא מועד, שחטא זה יש לו אף שנתיעד רק לבהמות ולטרפה. דודאי היה לו לחוש שמא יגח גם אדם והיה לו לשומרו. ואם כן, המדחה לגירסת רש"י שסובר דמועד לבהמות ולטרפה לא הוי מועד לאדם אף לחיוב כופר, פליג וסובר דאף כופר הוא חיוב רק כמו בממון דנזקין, אף שהסבה הוא מצד חטאו שלא שמר. דמכל מקום עשה בו תורה דין נזקין. ולכן יש ממילא חלוק אם סברי כולהו כרבא לפרוש רש"י שחייב על השלישית בין הני אמוראי להמדחה. דלהני אמוראי שכופר שאני מנזקין שהוא על חטאו שלא שמרו כשנתחזק לנגחן, אין לחייב אף לרבא על השלישית... כיון דעדין לא היה מועד. ולכן הצריכו כולם דוקא שלשה פטורים, לבד החייב, שהוא על הרביעי. אבל להמדחה, גם בכופר יש לחייב על השלישי לרבא כמו בנזקין. ולכן לרב אחא בריה דרב איקא ורבינא שסברי כהמדחה שכופר אינו חלוק מנזקין פרש רש"י לדידהו שחייב על השלישית, משום דהלכה כרבא לגבי אביי לכן פירש אליבא דרבא ויפרש שכולהו סברי בנזקין כרבא ורק בכופר פליגי.

(ספר דברות משה על מסכת בבא קמא, חלק א', עמ' 121)

על הסוגיה בדף מא, שכל האמוראים המובאים בה לכאורה חולקים על רבא, מסביר הרב פיינשטיין, כי הם חולקים עליו בשאלה האם ישנו חילוק בין כופר לנזקין. מחד גיסא, החיוב בכופר נובע מכך שהמזיק לא שמר על שורו הנגחן, ולכן גם אם השור היה מועד רק לבהמה או לטרפה – ישלם כופר גם על אדם, שהיה לו לשמור ולא שמר. על כן, החיוב על כופר הוא רק לאחר שהשור כבר נעשה מועד – קרי נגיחה רביעית. ברם, מאידך גיסא, בנזקין אף הם יודו כי בנגיחה שלישית משלם נזק שלם, ואין ביניהם לבין רבא מחלוקת, מפני שרבא דבר רק בנזקין.

ואם כן, שאיכא כל הני אמוראי רבה ורב אשי ורב זביד ורב שימי ורבי שמעון בן לקיש, שסברי דלכופר בעי שיגח רביעי אף שלנזקין יסברו כרבא דחייב נזק שלם על השלישית, לא קשה מהא דבבא בתרא דהקשה סתמא דגמרא 'אי מה שור המועד עד נגיחה רביעית לא מיחייב' דאפשר גם הוא סובר כהני אמוראי דכופר שאני מנזקין, והקשה דניליף משור המועד דכופר דעד רביעית לא מיחייב. וניחא מה שאמר סתם לא מיחייב דמשמע דלא מיחייב כלל, דהוא רק בכופר דתם פטור... ואף שלרש"י עדין

27. רבי משה פיינשטיין נולד ברוסיה בשנת ה'תרנ"ה (1895) ושם למד ואף כיהן ברבנות עד הגירתו לארצות הברית בשנת ה'תרצ"ז (1937). ישיבתו בניו יורק, תפארת ירושלים, היא אחת הישיבות המעולות הודות להנהגתו. רבי משה היה מוכר כפוסק הגדול בארה"ב, ותשובותיו, המרוכזות בספר 'אגרות משה', מופצות בעולם היהודי כולו. הוא דן בתשובותיו בבעיות טכנולוגיות מודרניות וגם בעיקרי היהדות. כתב גם ספר פירושים לש"ס בשם דברות שמה. רבי משה היה פעיל בענייני ציבור וחינוך. נפטר בשנת ה'תשמ"ו (1986).

יהיה הסוגיא דלא כהלכתא, דהא הלכה כהמדרש דאין חלוק כופר מנזקין, מכל מקום כיון שעל כל פנים כמה אמוראי סברי כן לא קשה אם גם הוא יסבור כוותיהו, אף שהוא סתמא דגמרא וגם אף אם לא יסבור כוותיהו יש לו להקשות לדידהו.

(שם)

הסוגיא בבבא בתרא, שבה סתם התלמוד אומר במפורש שהחל מנגיחה רביעית בעל השור מתחייב בנזק שלם, מתיישבת בכך שסתם התלמוד סובר כאותם אמוראים מדף מא שמחלקים בין כופר לנזיקין. בעצם התלמוד שואל אם משור מועד לומדים – נלמד מכופר שבו משלמים נזק שלם החל מנגיחה רביעית. החסרון בשיטה זו, כפי שמעיד הרב פיינשטיין בעצמו וכמו בשיטת הפני יהושע, שהסוגיא נדחית מן ההלכה מפני שהיא לא כדעת רבא. גם הרב פיינשטיין לא מתייחס לקושיה מיבמות.

5. הצעה נוספת

עתה, לאחר שהבאנו דעות האחרונים ליישוב רש"י, נכניס בזהירות ראשינו בין גדולי עולם, ונציע דרך נוספת.

תחילה, נבחן את דברי רש"י בסוגיא בדף מא.

סיכין ג' בני אדם – לפיכך לא נסקל בשנים הראשונים, וכשנגח שלישי מתו כולם הלכך משלם עליו כופר.

שהוזמו זוממי זוממין – כשנגח ב' נגיחות ראשונות... וכשנגח נגיחה שלישית... ונמצא השור מועד ומשלם כופר על השלישית.

רבינא אמר – משכחת לה דלא נסקל בשנים הראשונות כגון שהעדים המעידים עליו אין מכירין את השור ובג' הוכר.

בסוגיא מובאות שמונה מימרות. שלוש מהן, כמוצג לעיל, מפרש רש"י כדעת רבא. מפירוש רש"י למימרות האחרות לא ניתן להסיק אם הן כדעת אב"י או כדעת רבא, אך שלוש מהן, לא ניתן לפרש כדעת רבא, משום שנאמר בהן במפורש שלוש נגיחות לפני הנגיחה שעליה משלם כופר, ואילו אחת, זו של רב פפא – ניתן לפרש לכאן ולכאן.

אם כן, בסוגיא ישנם ארבעה אמוראים הסוברים כדעת אב"י – רבה, רב זב"ד, רב שימי ורבי שמעון בן לקיש, שלושה אמוראים סוברים כדעת רבא – רב אשי, רב אחא בריה דרב איקא ורבינא, ואמורא אחד – רב פפא, אותו רש"י לא מעמיד בצורה מסוימת ואפשר להבינו לשתי הדעות. אולם, יתכן כי הסיבה שרש"י לא מסביר אם הוא התכוון לשתי נגיחות או שלוש לפני תשלום הכופר, היא כמו שאמר בעל מרומי שדה, שרש"י הבין את מימרת רב פפא כמדויקת ולא כלשון קצרה, וכשהוא אומר "קטל וערק לאגמא, קטל וערק לאגמא" – הרי שתי נגיחות לפני תשלום הכופר, שהוא בנגיחה שלישית. מה גם שרבא הוא רבו המובהק של רב פפא, ויתכן מאוד שיסבור כמותו.

אם כנים דברינו עד עתה, נראה שלפנינו סוגיא שקולה. ארבעה אמוראים סוברים כדעת אב"י וארבעה אמוראים כדעת רבא. אם כן, לא ניתן להקשות על רש"י מכך שרוב האמוראים סוברים כאב"י, שכן רש"י מעמיד את הסוגיא כשקולה, ולפנינו מחלוקת אמוראים נרחבת בשאלה אם שור משלם נזק שלם בנגיחה שלישית או רביעית.

במסכת תענית, בעקבות אזכור שור מועד, מסביר רש"י בקצרה ללומדים שלא בקיאים בבבא קמא חלק מדיני שור המועד.

רבי יהודה סבר: כתיב 'או נודע כי שור נגח הוא מתמול שלשום', 'מתמול' – תרי, 'שלשום' – תלת, הרי שלושה ימים. (רש"י, תענית כא:, ד"ה ריחק נגיחותיו)

בפירושו של רש"י כאן אנו רואים שרש"י מסביר שטעמו של רבי יהודה נלמד באופן כזה ש"מתמול שלשום" הוא שלושה ימים, בדומה לדעת אב"י. גם אם נסביר כשיטת תוספות שרש"י חזר בו, עדיין יש כאן קושיה עצומה, שהרי בכל זאת רבא לא לומד כך, שהרי אצל רבא "מתמול שלשום" נדרש כשני ימים ולא כשלושה, ומוכח מכאן שרש"י הכריע בסוגייתנו כדעת אב"י. ידוע הכלל כי במחלוקת אב"י ורבא הלכה כרבא, חוץ משש הלכות שבכללן לא נמצא שור מועד.²⁸ כיצד הכריע רש"י כנגד כלל זה? תשובה לשאלה זו, מצויה במאירי על סוגייתנו:

ואף לדעת מפרשים שחולקין הם בין שלישית לרביעית, מכל מקום הלכה ברביעית. ואם מפני שקשה להם שכל מחלוקת אב"י ורבא הלכה כרבא – אין אנו חוששין לכך. שאין עיקר מחלוקת זה שלהם, שהרי נחלקו בה גדולים מהם. כמו שאמרו 'וסתות ושור המועד הלכה כרבן שמעון בן גמליאל' כמו שכתבנו. וכל שאין עקר המחלוקת שלהם אינו בכלל הדברים הנזכרים על שמם.²⁹ (בית הבחירה, בבא קמא, עמ' כד)

המאירי מפרט סעיף חשוב בנוגע למחלוקותיהם של אב"י ורבא. הכלל שהלכה כרבא, הוא רק כאשר המחלוקת היא "פרטית" של אב"י ורבא. אך במקרה זה, המחלוקת היא קדומה יותר ונתלת במחלוקתם של רבן שמעון בן גמליאל ורבי יהודה הנשיא כמובא במסכת יבמות. לפי רבן שמעון בן גמליאל משלם נזק שלם בנגיחה רביעית כאב"י, ולפי רבי יהודה הנשיא משלם בנגיחה שלישית כרבא. ואף זה שרבא עצמו ביבמות אמר שהלכה כרבן שמעון בן גמליאל, לא מעיד כי כך הוא סובר, שהרי רק הסביר לבנו את דבריו של רב יוסף.

יתכן אף שמשום כך טורח רש"י ומראה לנו כי הסוגיה בדף מא נשענת כולה על המחלוקת אם בנגיחה שלישית משלם נזק שלם או ברביעית. שמחלוקת זו היא לא "פרטית" של אב"י ורבא, ולא זו בלבד שנחלקו בה תנאים, אף אמוראים רבים נחלקים בה.

מכאן, שלא קשה כלל הסוגיה בבבא בתרא, שהרי להלכה נפסק כאב"י במקרה זה – בדיוק כפי שמעיד סתם התלמוד בסוגיה.

ה. סיכום

28. "והלכתא כוותיה דאב"י ביע"ל קג"ס" – מופיע במספר מקומות בש"ס. ראשי התיבות 'יע"ל קג"ס' הם סימן לשש ההלכות בהן נחלקו אב"י ורבא, והלכה נפסקה כאב"י: יאוש שלא מדעת, עד זומם, לחי העומד מאליו, קדושין שלא נמסרו לביאה, גילוי דעת בגט ומומר אוכל נבילות לתיאבון.

29. ההדגשה שלי.

בחיבור זה, פרשנו שלוש שיטות להבנת הסברו של רבא את טעם רבי יהודה בהעדאת שור. את מימרת רבא הבינו הגאונים והראשונים בשלוש דרכים, שכל אחת מהן מעצבת את הלכות ההעדאה בצורה שונה.

רב האיי גאון הסביר את רבא כי בנגיחה שניה נעשה השור מועד, ועל הנגיחה השלישית מתחייב בעל השור נזק שלם. רבנו חננאל הסביר כי בנגיחה שלישית נעשה מועד, ועל הנגיחה הרביעית מתחייב נזק שלם. רש"י הסביר שבנגיחה השלישית העדאת השור, וחיוב הבעלים בנזק שלם באים כאחד. הקשינו חמש קושיות על שיטת רב האיי גאון, אשר שלוש מהן תקפות גם לגבי רש"י, הצגנו ארבע דרכים של ראשונים ואחרונים ליישוב שיטת רש"י, ולאחר מכן הצענו דרך משלנו. ליישוב שיטת רב האיי גאון לא התייחסנו בחיבור זה.